

עורך: עידו בסוק
מערכת: אורה דינגל, אורה מלול,
דליה איתן, רבורה משה, רות דה-יוהנס, חנה בן-ארי
יו"ר נושא מרכז: ד"ר אפריר שך



ד ב י ה ד ר כ ה
ל א ו ר י ה א ו ל פ נ י מ

גיליון לא אורב' השנייה - מארס 1995
ח ה ל י ר ה ש ל ו מ

במרכז היבטים בסכסוך הישראלי-ערבי

סרגל-סכסוך מקוצר

אנו מביאים כאן תמצית הכרונולוגיה של הסכסוך ורקעו (מבוססת על עבודתו של ד"ר יוסי ויליאן). ברור שניתן היה, לפחות חלקית, לבחור פרטים אחרים, אך מובאים כאן אירועים מרכזיים שמהם ניתן ללמוד על שורשי הסכסוך וגילוייו.

1882 - העלייה הראשונה (חיבת ציון, גאולה ביוזמה אנשית)	
1896 - חופעת 'מדינת היהודים', ספרו של ת' הרצל	עלייה ראשונה
1897 - הקונגרס הציוני הראשון בקול (ראשית הציונות המדינית)	
1904 - ראשית העלייה השנייה (משבר אונגדה)	עלייה שנייה
1907-1911 - הקמת 'השומר', דגניה, תל אביב (הגנה עצמית, התיישבות קולקטיבית, התיישבות עירונית חדשה)	

מובא בחוברת שכתב יוסי ויליאן, ואנחנו מביאים רק את תמציתו להלן. הנחתנו היא שעל המורה לעסוק בכמה מן ההיבטים המועלים בגיליון זה תוך הצמדת ההיבט שהוא עוסק בו לכמה תאריכים 'קובעים' בתוך הסרגל. למשל, לסכסוך על המים יש תאריכים משלו: הקמת 'המוביל הארצי', הניסיונות הסוריים להטות את מקורות הירדן ב-1965, ערב מלחמת ששת הימים וכו'; לניסיונות להגיע להסדרי שלום יש תאריכים משלהם: ההסכם בין וייצמן לאמיר פייסל ב-1918, שיחות ד' בן גוריון בראשית שנות ה-30 עם מנהיגים ערבים, סורים ופלשתינאים, בשנות ה-30 הראשונות, הסכמי שביתת-הנשק בין ישראל למדינות ערב ב-1949, ביקור סאדאת בישראל וכה הלאה.

ברור שהבחירה שיבחר המורה בהיבט זה או אחר של הסכסוך לשם דיון בכיתה, תהיה, במידה רבה, פרי השקפת עולמו והבנתו את הסכסוך: יש מי שידגיש את ההתנגשות בין איסלם ליהדות, יש מי שידגיש הבדלי מנטליות (על-פי הבנתו...), יש מי שידגיש את בעיית הפליטים ויש מי שיעמוד על בעיית המאבק על המים באזור צחיח למדי. אנו ממליצים שלא להתמקד בהיבט אחד בלבד.

כתיח היבטים מוצלבים

בגיליון הראשון שהקדשנו לנושא תהליך השלום, ראינו בטיפול בנושא זה בכיתה הזדמנות לטפל במיזמוניות דיון בכלל, בדרכים ליצור מעין 'שלום קטן' בכיתה ולקיים דיון מתואם ויעיל, שיש בעצם עריכתו משום הכנה להבנת נושא השלום והדרכים הקשות לכינונו.

בגיליון זה אנו מבקשים לגשת לטיפול מקיף בנושא השלום לגופו, על רקע סוגיות הסכסוך בין ישראל לפלשתינאים ובין ישראל למדינות ערב. אמרנו 'מקיף' - ומיד צצה הבעיה העיקרית העומדת על דרך העיסוק בנושא באופן: איך להציג נושא כה סבוך, שאפילו לשם הבנתו הבסיסית יש צורך לכאורה בידע רב על תהליכים מגוונים, על עשרות ואולי מאות אירועים והתרחשויות, כאשר התלמיד עצמו אינו מצויד על-פי רוב בידע משמעותי בנושא, אינו יודע די עברית כדי לשמוע הרצאות עליו, ובכלל אין המסגרת האולפנית מסגרת של הרצאות.

החלטנו, על כן, לבסס את העיסוק בנושאים הבסיסיים של יחסי ישראל-ערבים על מעין סרגל היסטורי של הסכסוך. הסרגל במלואו

שיעור מבוא לסכסוך

כדי לבחון את הסכסוך הישראלי-ערבי על היבטיו השונים, יש צורך בהיכרות ראשונית עם תולדות הסכסוך. העולה החדש מתוודע מעצמו לאקטואליה, וכדי להעמיק את הבנתו בנעשה כיום יש צורך לציידו בידע על שורשי הסכסוך.

האקטואליה היא איפוא נקודת המוצא לשיעור שיעסק בארגון תקופות ותחנות מרכזיות בסכסוך הישראלי-ערבי (ראו סעיף לעיל). רשימת הגורמים המזמנים לשיעור כזה ארוכה: צפייה במישרדים הקשורים בהסכם השלום עם ירדן, תאריך המאזכר אירוע (הצהרת בלפור, תל חי, 29 בנובמבר, הקמת המדינה, ראשית האינתיפאדה), האונה לחדשות העוסקות באירוע או בתהליך (הסכם השלום), אזכור מקרי כלשהו של הסכסוך הישראלי-ערבי - כל אלו עשויים להוות מנוף להצגת השאלה הבאה: העניין שציניו/ראינו/שמענו הוא עוד תחנה בסכסוך הישראלי-ערבי? בואו ננסה להכיר את התקופה הרלבנטית - מתי, לדעתכם, מתחיל הסכסוך?

ייתכנו כאן תשובות רבות וניתן לדון בכל אחת מהן. הציפייה, היא שבשלב מסוים יעלה התאריך 1882 - העלייה הראשונה. המורה יסמן עתה על הלוח את התאריכים: 1882 - 1995. מטבע הדברים שיעלה גם התאריך 1948 - הקמת המדינה, כחוצץ בין שתי התקופות המרכזיות: לפני קום המדינה ואחריה. בשלב זה יחלק המורה את הכיתה לשתי קבוצות. כל קבוצה צריכה ליצור 'בנק' של אירועים ותקופות שחלו לפני או אחרי קום המדינה. אין צורך לכתוב וגם לא לארגן לפי סדר, אלא רק לזרוק תאריכים ותקופות.

לאחר עבודה של כ-20 דקות, יגשו התלמידים והמורה לעבודת הארגון. נתחיל בקבוצה הראשונה, שעסקה בתקופה שלפני קום המדינה. המורה יבוא לעזרת הקבוצה ויחלק את הלוח לארבעה חלקים (כנגד ארבע תקופות-משנה) - עדיין ללא שם התקופה, אך תוך ציון התאריכים התוחמים אותה. תוך כדי פעולה זו, יבטיח להסביר את משמעותן של התקופות המרכזיות עלייה ראשונה, שנייה, שלישית, והמאבק לקראת הקמת המדינה.

סביר להניח שרוב האירועים המרכזיים יתמלאו במאמץ קולקטיבי. ניתן לפסוח על כמה מן האירועים שצוינו בסרגל לעיל (או להוסיף עליהם) - הכול על-פי שיקול דעתו של המורה

1964-1966 - קרבות עם הסורים על רקע הטיית מקורות הירדן
יוני 1967 - מלחמת ששת הימים; איחוד ירושלים

ממלחמת 1968
ששת 1970 - מלחמת ההתשה
הימים 1972 - רצח 11 הספורטאים
עד הישראלים באולימפיאדת מינכן
הסכמי השלום אוקטובר 1973 - מלחמת יום הכיפורים
עם מצרים 1974 - הסכמי הפרדת הכוחות עם סוריה ומצרים. רצח התלמידים במעלות

נובמבר 1977 - ביקור הנשיא סאדאת בירושלים; תחילת המו"ם עם מצרים
מאס 1978 - הפיגוע בכביש החוף, מבצע ליטני (כניסת צה"ל ללבנון)
ספטמבר 1978 - הסכמי קמפ-דיוויד (מסגרת ליישוב הסכסוך במוהית)

מאס 1979 - חתימת חוזה שלום בין ישראל למצרים
מאבקים 1980 - הקמת ארגוני הנייאהד והסכם עם אש"ף האסלמי והחיזבאללה
1982-1985 - פיגועי טיני (כמסגרת הסכם השלום עם מצרים); 'מלחמת שלום תגליל'; הקמת החמאס

1987 - פורצת האינתיפאדה
אוקטובר 1991 - ועידת מדריד לשלום במזרח התיכון, בהשתתפות ישראל, מצרים, סוריה, ירדן (הכוללת משלחת פלשתאית), רוסיה, ארה"ב ומדינות המערב
ספטמבר 1993 - הסכם אוסלו בין ישראל לפלשתאנים; מבצע 'דין וחשבון' בלבנון

פברואר 1994 - טבח ערבים בידי יהודי במערת המכפלה
אוקטובר 1994 - פיגוע המוני ביהודים בידי ערבי מתאבד בדיונון; הסכם השלום עם ירדן
ינואר 1995 - פיגוע המוני ביהודים בידי ערבים מתאבדים בבית-ליר

1914 - הקמת נילי (ארגון הגנה של בני המושבות)
1917 - הצהרת בלפור (הכרה בינלאומית בבית לאומי בא"י)
1918 - כיבוש הארץ בידי הבריטים

עלייה 1920 - ראשית העלייה השלישית;
שלישית 1921 - תל חי; הקמת ארגון ההגנה
1921 - המאורעות 'ביפו'
1922 - פרסום 'הספר הלבן' (הנבלות על עלייה)

המאבקים 1925 - פתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים
לקראת הקמת המדינה 1929 - מאורעות 'תרפ"ס בכל חלקי הארץ

1936-1939 - מאורעות 'קשים', הקמת 'ישובי חומה ומגדל', 'ספר לבן' נוסף המגביל עליית יהודים, קניית קרקעות
1940 - פיצוץ ספינת המעפילים 'פאטריה'

1945-1947 - התגברות פעילות המחתרות (אצ"ל, לח"י וההגנה)
נגד השלטון הבריטי; השבת השחורה

1947 - גירוש ספינת המעפילים 'אקסודוס'
29.11.47 - החלטת עצרת האו"ם על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל ('תוכנית החלוקה'); ראשית מלחמת השחרור

מחברות המדינה 15.5.48 - הכרזה על הקמת מדינה ישראל (על ידי מועצת העם);
עד מלחמת ששת הימים פלישת צבאות ערב לשטח המדינה

26.5.48 - הקמת צה"ל (המבוסס על ארגוני המחטרות)
1949 - הסכמי שביתת הנשק
1953-1956 - הסתננויות ופניציות באזרחים ישראלים מצד 'פידאיון', פעולות תגמול של צה"ל

אוקטובר 1956 - מבצע סיני
1964 - הקמת 'הארגון לשחרור פלשתינ'

המידע שבידי התלמידים ברור שככל שהתלמידים יודעים יותר, ניתן יהיה להגדיל את הפירוט. יש להיזהר, עם זאת, מהרחבת יתר של המידע מפי המורה. כדאי שהתלמידים היודעים על אירוע זה או אחר, יעשירו את הכיתה בדיעותיהם.

באותו אופן תוצג גם התקופה שלאחר קום המדינה - גם כאן על ידי חלוקה לתקופות מרכזיות (על-פי הצעתנו - שלוש): מקום המדינה ועל מלחמת ששת הימים, ממלחמת ששת הימים ועד הסכם השלום עם מצרים, ומסכם השלום עם מצרים עד להסכם עם ירדן.

שיעור כזה אמור להכין את המצע לטיפול יסודי יותר בהיבטים מרכזיים של הסכסוך (דת, לאומיות, קרקע, מים וכו').

ההיבט הטריטוריאלי

כדי לגרות את המחשבה לנושא נביא תמונות גדולות של ירושלים, יהודה ושומרון, רמת הגולן. אם ישנה אפשרות, כדאי גם להביא קטעים מוסרטים שבהם מצלמה משוטטת על פני נוף (למשל, הסרטון 'הקרב על ירושלים' או 'שלום עיר שלום' של מרכז ההסברה).

אחרי הצפייה, התלמידים יזוהו את המקומות ואת הבעיה הקשורה בהם (מבחינת הסכסוך הישראלי-ערבי). המורה יכוון אותם לצורך זה בשאלות. המורה יסביר כי סכסוכי טריטוריה היו מאז ומעולם אחת הסיבות העיקריות למלחמות בין-עמים ומדינות. אפשר לברר בנקודה זו עם התלמידים אילו מוקדי סכסוך דומים מוכרים להם מן ההיסטוריה או האקטואליה (בעבר: גרמניה וצרפת - הסכסוך על אלזס-לורן; רוסיה ויפן וכו'; בהווה - הסרבים, הקוראטים והבוסנים ביוגוסלביה, הצ'צ'נים והרוסים, הרוסים והאוקראינים לגבי קרים וכו').

לסיכום, המורה יכול להגדיר את הסכסוך הטריטוריאלי באזורנו כסכסוך מתמשך שאנו שואפים אל פתרונו בהווה.

כדי להמשיך, המורה יציג שאלה כללית: מה ידוע לכם על הסכסוך הישראלי-ערבי? ולאחר מכן: מה אתם רוצים לדעת עליו? בעזרת התלמידים ניתן להגיע להצגת השאלות השונות - ולצידן התשובות - שהמורה ירשום על הלוח: מתי התחיל הסכסוך? באיזה (אילו) מקומות? מי השתתף בו? מה היו הפתרונות

שהוצעו כדי ליישב את הסכסוך (העיטוק בעניין זה בונה ציפיות לקראת המשך הטיפול בנושא).

במסגרת העיטוק בנושא הטריטוריאלי, אנו מציעים להתמקד במפות (של התיישבות, של חלוקה ספונטנית או מכוונת של הארץ) שנוצרו בתאריכים שונים:

1. ב-1882 - 1917

מהעלייה הראשונה ועד להצהרת בלפור. המורה ימסור מידע בקצרה וישאל את התלמידים להתרשמותם מהמפה שנוצרה (אפשר להיעזר במפה בספרו של ר' בר-סבר, ארץ ישראל - מיישוב למדינה, עמ' 26): בשנים אלה מגיעים לארץ אנשי העלייה הראשונה והשנייה. לצד היישוב הישן שחי בארבע ערים: צפת, ירושלים, חברון וטבריה, אנשי עליות אלה מקימים מושבות, יישובים שיתופיים ויישובים עירוניים על אדמות שקנו, באזורים מתוחמים ('גושים'). בעיקר השפלה (שפלת יהודה ואחר-כך שפלת החוף), השרון, הגליל התחתון והעליון. בתחילה לא הייתה התגובה העוינת של הערבים (גניבות, שוד וגם רצח) בעלת אופי לאומי, אלא יותר תוצאת פגיעה מקומית, אישית, או מה שנתפס כפגיעה: נישול מקרקע שהפלאח הערבי היה אריס שעיבד אותה, סכסוך על באר מים. האופי הלאומי של הסכסוך מתחיל להתבלט יותר בתקופת העלייה השנייה.

2. 1917 -

ניסיון ראשון לפתרון טריטוריאלי בא"י - הצהרת בלפור. הפעילות בכיתה: קריאת הצהרת בלפור, כולה או חלקה. בהצהרה מודיע לורד בלפור, שהיה אז שר החוץ של בריטניה, בשם ממשלת בריטניה, שהוא 'רואה בעין יפה את ייסודו של בית לאומי לעם היהודי בא"י... בתנאי ברור שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא-יהודיות הקיימות בא"י'. לאחר קריאת ההצהרה, או קטע ממנה, המורה יציג לתלמידים מפה גדולה של א"י. כדי להמחיש את הבעייתיות הקשורה בהצהרה, הוא יכול לשרטט קו על המפה ולכתוב סביבו סימני שאלה - היכן הם גבולות 'הבית הלאומי'? כדאי גם להסב את תשומת ליבם של התלמידים שהערבים לא הוזכרו במפורש

בהצהרה (מדובר רק על 'עדות לא-יהודיות הקיימות בא"י').

על בסיס זה, אפשר להציג שאלות ה'צופות' את ההתפתחויות בעתיד: כיצד הגיבו היהודים על ההצהרה? כיצד הגיבו הערבים? כיצד התנהגו הבריטים ששלטו לאחר מכן בארץ? המורה יכול לערוך פעילות זו על ידי חלוקת רשימה של תגובות אפשריות: עלייה, התנפלות על יישובים, רכישת קרקעות, הקמת ארגונים צבאיים, הקמת ערים ויישובים, 'מאורעות', מרד, שביתה, הפסקת עלייה. המורה ישרטט טבלה על הלוח וימלא אותה לפי הצעות שיציעו התלמידים: במידת הצורך, יוסיף מידע להשלמת התמונה:

תגובות היהודים	תגובות הערבים	תגובות הבריטים

3. 29 בנובמבר 1947 - החלטת האו"ם על הקמת מדינה יהודית בא"י. (המפה שייצור בה המורה - בספרו של בר-סבר, עמ' 57) תוך שאלות מכוונות של המורה, הכיתה תגיע למסקנה שחלקים לא-מעטים שנמצאים היום בגבולות המדינה, לא נכללו במפת החלוקה של ועדות האו"ם. המורה יציין גם שאותה החלטה דיברה על ירושלים כעל עיר בינלאומית.

4. 26.5.48 - הכרזת המדינה, שוב יבנה המורה ציפיות: מה הייתה תגובת הערבים? וייעזר במפת גבולות המדינה כפי שנקבעו בהסכמי שביתת הנשק (ובעקבות קרבות מלחמת השחרור - ראו בר-סבר, עמ' 67).

לאחר תקופה זו, באה הידרדרות הולכת ונמשכת ביחסים בין ישראל ושכנותיה, כשבמרכז עומדת בעיית הפליטים הפלשתינאים, שהלקם ברחו וחלקם גורשו בתקופת המלחמה מגבולות המדינה החדשה. מוקמים ארגונים כאשף - הארגון לשחרור פלשתיין, וזרועו הצבאית - הפתח. השנים 1949-1977 הן שנים שבהן מתרחשות באופן מחזורי מלחמות ולאחריהן תקופת התחמשות והתכוננות למלחמה חדשה (אוקטובר 1956 - מלחמת סיני, יוני 1967 - מלחמת ששת הימים, אוקטובר 1973 - מלחמת יום כיפור).

אפשר להיעזר במפה ישראל אחרי מלחמת ששת הימים (נר-סבר, עמ' 79). תוך עיון במפה עם התלמידים, המורה והתלמידים ינסו לברר אם יש מקום לפתרון ולתקווה לשינוי ביחסים בין העמים - האם השינוי יבוא בעקבות מסירת אדמה תמורת שלום, כפי שקרה עם מצרים (ולאחרונה, במידה מסוימת, עם ירדן)? לאחר שהמורה יציג לתלמידים את תאריכי ההתפתחות מהשנים האחרונות: 1979 - חתימת הסכם השלום עם מצרים (שימוש במפת סיני, 1993 - הסכם אוסלו, 1994 - הסכם קהיר שגיבש את הפרטים ליישום הסכם אוסלו; הסכם השלום עם ירדן (תוך תיקוני גבול קטנים, הסכמת ירדן להמשך עיבוד שטחים שהיו בידי ישראל על-ידי חקלאים ישראלים, בתנאי חכירה, והסכמת ישראל למתן כמות מים מסוימת לירדן) - הוא יכול למלא בעזרתם טבלה: מה עורר בעבר חוסר תקווה ומה עורר תקווה ביחסים בין ישראל לערבים?

חוסר תקווה	תקווה
מבצע סיני	ההסכם עם מצרים
מלחמת ששת הימים	ההסכם עם ירדן
הקמת אש"ף	הסכם אוסלו
מלחמת יום כיפור	
האינתיפאדה	

ולסיכום, מה הלאה? אפשר לתת לתלמידים לענות על שאלון: 1. האם אפשר, לדעתך, לפתור את הסכסוך הטריטוריאלי (כן/לא); 2. על איזה שטחים אתה מוכן לוותר תמורת שלום (ירושלים/רמת הגולן/ יהודה/ שומרון/ גוש קטיף); 3. על איזה שטחים אינך מוכן לוותר בשום אופן (אותה רשימה). סיכום הטבלה עשוי לשמש בסיס לדיון כללי, שבו יוכלו גם היבטים נוספים של הסכסוך הדתי, הלאומי וכו'.

ההיבט הדתי - קרובים-רחוקים

הסכסוך הישראלי-ערבי טעון מאוד מבחינה רגשית, והיסוד הדתי מעורב בו. להדגמה, אפשר להביא לכיתה קטע כגון זה מתוך ידיעה (הארץ, 2.2.95) על ויכוח בין חכמי-דת מוסלמים ששבעון ערבי-ישראלי שימש לו במה:

באחד המקרים האלה הצהיר יו"ר התנועה האיסלאמית בישראל, השייח עבדאללה נימר דרוויש, שמבצעי פעולות ההתאבדות מסלפים את הדת המוסלמית, באותה הזדמנות הציג השייח דרוויש אתגד לכל שיית וחכם דת מוסלמי, שיצביע על פסוק כלשהו בקוראן,

שלפיו כל מי שמשליך יהודי או נוצרי לניחום מבטיח את מקומו בגן עדן. בעקבות פרסום דבריו של דרוויש, פרסם השבועון 'כל אל ערב' (ב-18.11.94) תגובה פולמוסית של חכם דת מוסלמי מהגדה, שביקש להישאר בעילום שם. בתגובתו טען חכם הדת כי מבצעי הפיגועים הללו הם מוג'הידים ושהוא אצל אלוהים בגן העדן העליון. 'הם נלחמים למען האלוהים'.

אפשר ללמוד מן הקטע על הנטייה הרווחת למדי בקרב חוגים מסוימים של הערבים המוסלמים, לבסס את הטענות הלאומיים-הטריטוריאליים על מקורות דתיים קדומים, ובייחוד על ספר-הקודש של האיסלם - הקוראן (שאינו מזכיר כלל את ארץ ישראל ואף לא במפורש את ירושלים). נטייה דומה קיימת גם בקרב יהודים - לבסס את הדרשה לצירוף שטחי יהודה, שומרון ועזה למדינה על טיעון דתי - אלה הם חלק מן הטריטוריות הכלולות ב'גבולות ההבטחה' (בראשית, פרשת 'לך לך'), בגבולות שהובטחו לעשרת השבטים שחצו את הירדן עם יהושע לכבוש את הארץ וכו'.

יש איפוא לשני העמים, הערבי והיהודי, הרבה מן המשותף, ודווקא המשותף הזה מזין תכופות את המתח ביניהם: גם המוסלמים וגם היהודים רואים עצמם צאצאיו של אברהם אבינו (ה'ידיד' אצל המוסלמים), גם היהודים וגם הערבים נחשבים לבני 'הגזע השמי', הם מתנאים במונותיאזים ה'טהור' שלהם (בניגוד לשילוש הנוצרי), גם היהודים וגם הערבים דוברים שפה שמית, ואין זה מקרה שהעולים בעליות הראשונות ביקשו להתקרב אל הערבים, ללמוד את שפתם ואת מנהגיהם (כך, למשל, אליעזר בן-יהודה חיפש בערבית את 'המילים האבודות' של העברית ושאל מהערבית מילים לחידושו), היהודים והמוסלמים רואים בירושלים עיר-קודש ('אל קודס') - אם כי באיסלם ירושלים 'מפגרת' בקדושתה אחד מכה ומדינה - ומרכז העולם, גם מערת המכפלה מקודשת להם ולנו, וליר קבר שמואל הוקם 'נבי סמואל' וכה הלאה.

ניתן לנסח בהמשך מעין 'נאום שלום', שבו יוזכרו היסודות המשותפים לשני העמים, תוך ניסיון לשכנע שהמשותף הזה עשוי לאפשר דו-קיום.

ההיבט הפסיכולוגי

כאשר קיימת עוינות ממושכת בין שני עמים (גרמנים מול צרפתים, רוסים מול אמריקנים, וכמובן - אנחנו והערבים), נוצרת אצלם תופעה של 'דימויי ראי' - כל עם סבור שהעם האחר,

שאתו הוא שרוי במאבק, הוא התגלמות תכונות שליליות, מכוערות, מסוכנות, ולמרבה הפארדוקס - יש דמיון בין הדימויים ההדדיים כגון נטיית היהודים והערבים לייחס זה לזה ערמומיות ו'חתרנות' כתכונות שכוחות). אנו מביאים קטעים קצרים ממאמרים העוסקים בנושא זה, ולצידם שכתוב:

סאלם גזבראן (ערבי ישראלי): 'במשך שנים הייתה הדגשה של הלאומי למול הלאומי האחר ונגדו. האחר נתקל בהסתגרות ובעוינות. כך היה בפוליטיקה, במישור הלאומי הכללי, וכך היה במישור התרבותי. שני עמים, שהיו שרויים בעימות מלחמתי קיומי, שנאו (או לפחות הרגישו ניוור) זה כלפי תרבותו של זה... עלינו למצוא את האנושי, את הכללי ואת ההומני בחוויה של הצד השני'.

בשכתוב: 'עד עכשיו הייתה מלחמה ארוכה בין שני העמים. כל עם שנא את הצד השני. כל עם הרגיש שהתרבות של העם השני, היא לא הומנית, לא טובה. עכשיו, צריך להבין, שבכל תרבות יש גם דברים טובים'.

לי רוס (אמריקאי): 'הטיפול בצד הפסיכולוגי חשוב במיוחד בהקשר של סכסוכים בני פתרון, כלומר סכסוכים שאפשר להגיע בהם לשינויים במצב שטמון בהם יתרון ברור על הסטטוס קוו עבור כל הצדדים המעורבים, אבל משום-מה אין הצדדים מגיעים אליהם בכוחות עצמם והם נותרים לכודים במבוי סתום'.

בשכתוב: 'הפתרון מצליח: 1. כאשר שני הצדדים מבינים שיש יתרון בפתרון הסכסוך; / 2. כאשר שני הצדדים מבינים שהסטטוס-קוו לא טוב'.

המורה יכול גם לבקש מן התלמידים לעשות העברה של אותם עקרונות שהוזכרו בקטעים ליחסי 'מלחמה ושלום' בתחומים אישיים וציבוריים שונים: בבית הספר, במשפחה, במתנס, בעבודה וכו'.

* הקטעים המקוריים לקוחים מן החוברת עלי שלום, ת"ל, ירושלים, תשנ"ה.

© כל הזכויות שמורות
לאנף ליונינג מבורגים, משרד החינוך התרבות והספורט
עיצוב: רוויטל תרין
סדר ודפוס: פלס
הוצאה לאור: 